

Šesti međunarodni interdisciplinarni
skup mladih naučnika društvenih i
humanističkih nauka

The Sixth International
Interdisciplinary Conference for
Young Scholars in Social Sciences and
Humanities

CONTEXTS

**Zbornik radova
Book of Proceedings**

www.ff.uns.ac.rs

IMPRESSUM

Šesti međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i
humanističkih nauka
KONTEKSTI

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
1. decembar 2021.
ZBORNIK
RADOVA

IMPRESSUM

The Sixth International Interdisciplinary Conference for Young Scholars in Social
Sciences and Humanities
CONTEXTS

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
1 December 2021
BOOK OF
PROCEEDINGS

ISBN

978-86-6065-741-3

UDK

3-029:088(082)

COBISS .SR-ID

325305351

Izdavač:

Filozofski fakultet
Univerziteta u Novom Sadu

Za izdavača:

Prof. dr Ivana Živančević Sekeruš, dekanica Filozofskog fakulteta

Urednici:

Prof. dr Zoran Paunović
Prof. dr Željko Milanović

Tehnička redakcija:

Kristina Ostojić

Publisher:

Faculty of Philosophy,
University of Novi Sad

For the publisher:

Prof. Dr Ivana Živančević Sekeruš, Dean of Faculty of Philosophy

Editors:

Prof. dr Zoran Paunović
Prof. Dr Željko Milanović

Technical Editing:

Kristina Ostojić

PROGRAMSKI ODBOR/PROGRAMME COMMITTEE

Member**Institution**

Prof. Dr Ivana Živančević-Sekeruš

Faculty of Philosophy, University of
Novi Sad, Serbia

Prof. Dr Željko Milanović

Faculty of Philosophy, University of
Novi Sad, Serbia

Prof. Dr Zoran Paunović

Faculty of Philosophy, University of
Novi Sad, Serbia

Prof. Dr Jasmina Grković-Major

Faculty of Philosophy, University of
Novi Sad, Serbia

Prof. Dr Angela Richter

Martin Luther University of Halle-

Prof. Dr Alla Tatarenko	Wittenberg, Germany
Dr Silvia Martínez Ferreiro	Ivan Franko University of Lavov, Ukraine
Doc. Dr Aleksander Urkom	University of Barselona, Spain, University of Groningen, the Netherlands
Dr Mika Risku	Eötvös Loránd University of Budapest, Hungary
Dr Catherine Swift	Institute of Educational Leadership, University of Jyväskylä, Finland
Doc. Dr Kornelija Ajlec	Mary Immaculate College, University of Limerick, Ireland
Prof. dr Tomasz Kwoka	University of Ljubljana, Slovenia
Prof. Dr Björn Hansen	Jagiellonian University in Krakow, Poland
Prof. Dr Vesna Požgaj Hadži	Institute for Slavic Studies, University of Regensburg, Germany
Prof. Dr Boris Dudaš	Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia
Prof. Dr Renate Hansen-Kokorus	University of Rijeka, Croatia
Prof. Dr Ioana Vid	Institute for Slavic Studies, Karl- Franzens University of Graz, Austria
Prof. Dr Zoran Milutinović	West University of Timisoara, Romania
Prof. Dr Santiago López-Ríos	UCL School of Slavonic and East European Studies (SSEES), University College London, the United Kingdom
Prof. Dr Karl Kaser	Complutense University of Madrid, Spain
Prof. Dr Sanja Bošković-Danojlić	Karl-Franzens University of Graz, Austria
Prof. Dr Natasha Boškić	University of Poitiers, France
Prof. Dr Marija Omazić	The University of British Columbia, Canada
	University of Osijek, Croatia

ORGANIZACIONI ODBOR/ORGANISING COMMITTEE

Member	Department/ role
Prof. Dr Ivana Živančević-Sekeruš	Dean
Prof. Dr Olivera Knežević Florić	Vice-Dean for Financing
Prof. Dr Jasmina Kodžopeljić	Vice-Dean for Education
Prof. Dr Zoran Paunović	Vice-Dean for International Relations and

Prof. Dr Milivoj Alanović

Dr Nataša Milićević

Prof. dr Una Popović

Dr Katalin Ozer

Prof. Dr Éva Toldi

Prof. Dr Đura Hardi

Prof. Dr Vladimir Gvozden

Prof. Dr Smiljana Milinkov

Prof. Dr Slađana Zuković

Prof. Dr Ljiljana Mihić

Prof. Dr Diana Popović

Dr Ivana Ivanić

Prof. Dr Milivoj Alanović

Dr Nataša Ajdžanović

Dr Jasna Uhlarik

Dr Dušan Ristić

Prof. Dr Isidora Bjelaković

Prof. Dr Sanja Paripović-Krčmar

Science

Vice-Dean for Accreditation, Self-Evaluation, and Quality Assurance

Department of English Studies

Department of Philosophy

Department of German Studies

Department of Hungarian Studies

Department of History

Department of Comparative Literature

Department of Media Studies

Department of Pedagogy

Department of Psychology

Department of Romance Studies

Department of Romanian Studies

Department of Ruthenian Studies

Department of Slavic Studies

Department of Slovak Studies

Department of Sociology

Department of Serbian Language and Linguistics

Department of Serbian Language and Linguistics

IZVRŠNI ODBOR/EXECUTIVE COMMITTEE

prof. dr Biljana Lungulov

Tomislav Bukatarević

Aleksandra Mirković

Ljiljana Siriški

Igor Lekić

Maja Hovanjski

dr Maja Bosanac

Kristina Pejčević

Dragana Lazić Stojković

Aleksandra Babić

Milan Gromović

Nikolina Tutuš

Marija Bojanić

Vojana Obradović

Selka Sadiković

dr Nina Ilić

Sara Majstorović

dr Milica Lazić

Dušica Stojadinović

Marijana Momčilović

АРХЕТИП МАЈКЕ У ПРИПОВЕЦИ ИВЕ АНДРИЋА *МАРА* *МИЛОСНИЦА*

The subject of work is the mother and reconsideration the role and function of the mother in the story *Mara milosnica* by determining and establishing the archetypal figure of the mother. The aim is to point out the psychological-mythological-religious aspects of the mother, using, above all, Jung's theory of archetypes and the myth of Erich Neumann's Great Mother. The theophanic apparition of the Mother of God will, on the basis of the interpretation of the mentioned aspects of the research, enable different and new aspects of the interpretation of this story. Goal will be to point out the transfiguration of the Great Mother, Mother Earth in the appearance of the Mother of God, while the symbolic and sacred indication of her will be interpreted through aspects of matriarchy which, it seems, is extremely oppressed in the story. In addition, through the relationship between *Mara* and *Veli Pasha*, we will point out the struggle between the Female and Male Principles, but also how the Mother of God can be seen as the final superiority and victory of matriarchy and the Female Principle in the nineteenth-century war world that greatly despised women. The mother - by that means *Marina's* mother and the Mother of God - will be considered through psychological, mythological and symbolic aspects, and in that way we will structure the form of work.

Keywords: mother, archetype, Great Mother, Mother Earth, Mother of God, theophany, matriarchy, Female principle, *Mara milosnica*, Ivo Andrić

1. УВОД

У приповеци *Мара милосница* (1926) И. Андрића реч је о трагичној исповести о судбини и смрти девојке Маре која постаје робинја турском паши. Фабула приповетке смештена је у одређени друштвено-историјски

*cebasekaleksandra@gmail.com

оквир: реч је о дешавањима за време аустроугарске окупације БиХ 1878. године. Шеснаестогодишња Мара, осим оца, травничког пекара, нема породице: „Девојка нема никог до оца. Мајка јој је била чувека Јелка, звана Хафизадићка, јер ју је стари Мустај-бег Хафизадић држао неколико година код себе, па је онда удао за овога Гарића [*Мариног оца*, прим. аут], који је био миран и слабоуман младић” (Андрић 2019: 46). Подаци о мајци су успутни и кратки: и она, мајка Хафизадићка, некада је била турска наложница. Након почетног страха и прилагођавања животу у Сарајеву, Мара се привикава на Вели-пашу, али када турски паша после неколико месеци одлучи да оде, Мару оставља у Сарајеву. Психички оптерећена због положаја у коме се нашла, након одласка Вели-паше, Марин положај постаје још трагичнији јер бива изопштена из друштвене и верске заједнице. Уз то, не знајући да је у другом стању, игром случаја ће завршити међу породицом Памуковић где ће и она и њен прерано рођени плод умрети.

Главна замисао рада јесте преиспитати улогу и функцију мајке у приповеци *Мара милосница*, односно аспекте утицаја мајке Хафизадићке на Марину судбину успостављањем архетипске фигуре мајке. Такође, теофанијско указивање Богородице на крају приповетке биће симболично разматрано кроз психолошко-митолошко-религијски аспект, те том појавом, симбол и архетип мајке попримају нове аспекте тумачења приповетке. Тиме ће бити указано на трансфигурацију Велике Мајке, Мајке Земље у појави Богородице. Поменути теофанија биће тумачена и кроз аспекте матријархата који је у приповеци до крајње мере потлачен. Кроз однос Маре и Вели-паше биће указано на борбу Женског и Мушког принципа, док ће Богородица бити посматрана као симбол победе матријархата и Женског принципа у деветнаестовековном доминантно патријархалном свету. Мајка – под тим подразумевајући и Марину мајку и Богородицу и Мару као мајку – биће разматрана кроз психолошки, митолошки и симболички аспект, те је на тај начин и структуриран рад.

2. ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТ: АРХЕТИП МАЈКЕ – БИОЛОШКА МАЈКА // МАЈКА НАД МАЈКАМА

Марина прича је „наставак једне пређашње приче, једне већ догођене судбине која у себи крије мотив декаденције и дегенерације” (Чебашек 2020: 255). Конституисање Мариног идентитета условљено је судбином, породичном предисторијом и породичним наслеђем. Важна полеђина биолошког порекла јунакиње крије се у постојању наследног греха

првобитно својственог мајци. Тематизација мајке и конкретан однос са њом у приповеци није директно дат и наведен, већ се обриси и симболичност тог односа распознају на основу секвенцијалних појава Марине мајке кроз наратив, што је довољно за проблематизацију архетипске фигуре мајке.

Присуство архетипа мајке постојано је кроз целокупну људску историју – од ритуала, митова, симбола, примитивног човека до снова, фантазија. Архетипови као ужи појам, део су колективног несвесног, ширег појма. Колективно несвесно обухвата део психе чији садржаји нису (и никад нису били свесни) и они нису стечени индивидуално, већ искључиво путем наслеђивања (уп. Јунг 2003а: 51). Дакле, колективно несвесно садржи извесне наслеђене обрасце испуњене садржајем. Онда кад архетип, као несвесни садржај који се мења, постане свестан и опажен, он добија своју боју у зависности од индивидуалне свести у којој се појављује (уп. Јунг 2003а: 121). Садржај архетипова није детерминисан, већ је детерминисан само њихов облик, а пуну детерминисаност постиже онда када постане испуњен материјалом свесног искуства (уп. Јунг 2003а: 91). Наслеђени обрасци или како их Јунг (2003а: 52) прецизније назива „преегзистентне форме, Архетипови” тек секундарно могу постати свесним и садржајима свести дати уоквирену форму (уп. Јунг 2003а: 52). Архетип као јединица колективно несвесног представља духовно наслеђе и искуство човека, његове урођене обрасце осећања, мишљења и делања који су резултат стварања кроз време (уп. Јунг 2003а: 53). Њихово дејство унутар психички свесних и несвесних процеса испољава се у одређеним психичким представама. Симболика архетипова као преегзистентних форми има своју способност „утискивања” (Нојман 2015а: 21), с тим да транспоноване архетипа кроз свест неминовно води и његовој трансформацији.

Архетип мајке – утиснут у Мари – присутан је троструко: кроз сопствену мајку Хафизадићку, кроз Мару која постаје мајка и кроз Богородицу, Велику Мајку. Важност мајке у конституисању идентитета кћерке је неоспорна зато што је „носилац архетипа, на првом месту, сопствена мајка, јер дете прво живи у потпуном садејству са њом, у стању несвесног идентитета. Мајка је психички као и физички предуслов детета” (Јунг 2003а: 109), али мајка је и представник симбола сопственог свесног живота који је одређен њеним полом (уп. Јунг 2003а: 112). Психо-физичко детерминисање Маре уско је повезано са мајчинском фигуром и, осим што је она као потомак носилац наследних гена, она је и носилац одређених наследних образаца:

Однос мајка-дете однос је узајамног поистовећивања, а чињеница да се самооткриће (у којем жена доживљава себе као женско) поклапа са праодносом (у којем она мајку доживљава као женско) води примарном јачању свих оних односа који се преко поистовећивања остварују (Нојман 2015б: 18).

Поистовећивањем, деловање архетипа мајке предодредило је Марин живот. Када Мара препозна оно архетипско у себи садржано у тако специфичној речи – *милосница* – Марина перцепција будућности постаје вођена судбинским поистовећивањем са мајком. Речи тетка Анђе када Шимун долази до Маре: „Треба ти турска милосница!” (Андрић 2019: 101) наводе Мару да понови то одређење, ту реч *милосница*, реч коју је једном чула када су јој тако оловили мајку. У рођеном детету могуће доћи до несвесног опчињавања мајком и то је случај када личност мајке надјачава архетип мајке (уп. Шевалије, Гербран 2004: 534). *Милосница* – реч је директне везе поистовећивања Маре и мајке, чиме је личност мајке милоснице надјачала је архетип мајке као такве.

Што се наследног греха тиче:

кроз историју је појам наследног греха често митологизован као казна која прати потомке, или нека врста космичке правде. Пошто је грех акт личности, а не акт природе, она га рођењем не може пренети. Али, он, као стање личности, [итекако] бива преношен на потомство. Од рођења људско биће учи посматрањем онога што види унутар породице и то је један од начина на које усваја животне обрасце. Отуда и пророк Давид каже за праведника: „...и на наслеђу је његовом благослов” (Пс 37, 26). То значи да потомство праведних наслеђује обрасце здравог сагледавања живота у истини. Тако ће свака генерација овим обрасцима креирати стварност.¹

Дакле, конституисање личности Маре милоснице успостављено је у односу на детерминисање личности мајке милоснице. Реч је о тзв. фамилијарном (грешном) наслеђу које је пројцирано са мајке на кћер и оно постоји као „венац греха” због ког обе бивају жигосане у односу на средину. Наспрам Марине биолошке мајке, на крају приповетке појављује се Богородица², Мајка над Мајкама и њена појава ефектно делује по Мару. Та симптоматичност састојана у симболичном појављивању *мајки* омогућава

¹ Ђорђевић У., Градиншћак Л. (2019). *И после пада, љубав (II)*, преузето 20. 02. 2021. са <http://www.novipolis.rs/dosije/31883/i-posle-pada-ljubav-ii.html>

² Мајка Божија, Богородица, симболизује најсавршенију сублимацију нагона и најдубљи склад љубави (уп. Шевалије, Гербран 2004: 533).

архетипско тумачење приповетке, будући да је модерна психоанализа симболу мајке доделила вредност архетипа:

Мајка је први облик који појединац доживљава као искуство аниме, то јест несвесног. Показује се у два аспекта, у конструктивном и деструктивном. Деструктивна је као извор свих нагона [...] тоталитет свих архетипова [...] остатак свега што су људи живели од најдаљих почетака, место супраиндивидуалног искуства (Шевалије, Гербран 2004: 534).

Деловање архетипова почиње у најинтимнијем животу (уп. Јунг 2003а: 38). Препознавање деловања у себи и својој свести може одвести појави неуроza које се јављају као пропратни сегмент унутрашњег прихватања архетипа. Онда када буде „врста архетипова која одговара ситуацији поново оживљена, као резултат, се активирају оне експлозивне и зато тако опасне нагонске силе, које су скривене у архетипу, што често доводи до несагледивих последица” Јунг (2003а: 58). Уочавањем дејства архетипа у себи, односно дејства мајчине судбине у конструисању сопствене, Марино опажање света доведено је до крајњих граница неуротичности. Одлазак Вели-паше из Сарајева активирао је свест о понављању мајчине судбине: попут мајке, и Мара ће бити одбачена и напуштена³. Дејство архетипске фигуре мајке, на Мару делује пресликавајуће: судбина ће бити иста, а утицај архетипа и наслеђа дослован.

Разликујући елементарни (матријархални) и преображајни карактер Женског, Нојман (2015а) у оквиру елементарног карактера говори о психичкој депресији која настаје услед неусаглашавања у свести и несвести приликом учовања архетипских појава. Психичку депресију карактерише снижавање менталног нивоа, недостатак задовољства и иницијативе, умор од живота и тај психички процес често постаје видљив у симболици светлости, сунца, месеца. Нојман (2015а: 44) сматра да је ту реч о „провали” у свест одређеног архетипа, тачније Страхне Прождируће Мајке, која због енергетског набоја, Ја-комплекс особе гута. Дакле, услед „разумевања” архетипских садржаја, свест их припаја себи, али не успева са њима да се носи на адекватан начин. Наиме, Мара ће наједном у свом окружењу почети

3 „Самим тим што Марине мајке нема у даљем току приповетке нити се напомиње да је игде присутна значи да не можемо искључити могућност да она више није жива. Ту се већ може направити још једна паралела: идући траговима мајчине судбине, Мара није могла да не наслути и исти свршетак у смрти попут своје мајке” (Чебашек 2020: 262).

да препознаје привиђења у виду ритуала и обреда, у њима се видети магијско, мрачно, демонско, хтонско, злокобно. Видеће оно шта нико осим ње не види. Дакле, реч је о епифанијама које указују на присуство нечег другог него што је оно природно (уп. Елијаде 2011: 40), што значи да, осврћући се на Марина привиђења мрачног, ритуалног и злокобног, свето може имати могућност манифестације у сваком облику па чак и оном највише настраном (уп. Елијаде 2011: 52). Њена привиђења тако су доживљена јер „све што је необично, особено, ново, савршено или чудовишно, постаје прожето магијско-религиозним силама” зато што „свето увек изазива амбивалентан осећај” (Елијаде 2011: 35). Та хиперсензитивност у доживљају света уско је повезана са деловањем и препознавањем архетип(ов)а, јер у индивидуи, они делују најјаче, а то значи да имају способност и да антропоморфизују стварност (уп. Јунг 2003а: 77).

Архетипској фигури биолошке мајке супротстављена је архетипска појава Мајке над мајкама – Богородице – која у једном наративном тренутку има спасоносну функцију у Марином животу. Оно шта ову теофанију чини специфичном јесте њена могућност тумачења у контексту пројигирања Велике Мајке, односно, Мајке Земље.

3. МИТОЛОШКИ АСПЕКТ: БОГОРОДИЦА КАО ПРЕДСТАВА ВЕЛИКЕ МАЈКЕ

Архетип Велике Мајке⁴ јесте унутрашња представа која делује у човековој психи, а симболички израз тог психичког феномена представљају фигуре Велике Богиње приказане у митовима и уметничким творевинама човечанства (уп. Нојман 2015а: 17). Деловање архетипа испољава се у енергетским процесима унутра психе: „у позитивним и негативним емоцијама, у фасцинацијама и пројекцијама, али и у тескоби, у маничним и депресивним стањима, те у осећању Ја да је надвладано” (Нојман 2015а: 17). Архетипови се испољавају у специфичним психичким представама које

4 Израз Велика Мајка парцијални је аспект Великог Женског које се у историји човечанства означава као *Magna Mater*. Спајање речи „Мајка” и „Велика” није спајање појмова него емоционално обојених симбола. „Мајка” у том споју не упућује само на однос детета према родитељу него и на комплексну психичку ситуацију Ја; исто тако, „Велика” изражава симболички карактер супериорности коју та архетипска фигура поседује у односу на све људско и у односу на све шта је створено (уп. Нојман 2015: 26).

свест опажа, али су неумитно садржани у обрасцу понашања појединца. У првом реду као несвестан садржај, када архетип као такав постане опажен, пред свест излази у симболичком облику представе. Архетипско испољавање одређено је целокупном констелацијом колективно несвесног (уп. Нојман 2015а: 24, 25), док архетипске представе свест индиректно доживљава посредством фигура (нпр. искуство богова) или особа (појединци на које се архетип пројектује) (уп. Нојман 2015а: 39, 40). Када је реч о приповеци *Мара милосница*, уочено је постојање природне и фигуративне симболичне представе архетипа (Велике) Мајке – природна представа била би рођена мајка, а фигуративна Мајка Богородица. Та двострука појавност архетипа показатељ је принципа функционисања хтонских, мрачних, мистичних аспеката личности наспрам религијских и интелигибилних аспеката. Са једне стране, архетипска веза са биолошком мајком води понављању мајчиног обрасца, наслеђивању греха, привиђањима магијских и риуталних обреда у којима само она види зло, и смрти. Са друге стране, деловање архетипске фигуре (Велике) Мајке (Земље) садржане у лику и појави Богородице, тежи спасењу, доброти, молитви и окрету религији. То би били позитивни и негативни аспекти архетипа (уп. Јунг 2003а: 45) и то архетипа двоструке мајке.

Дакле, осим што људска мајка може представљати Велику Мајку (уп. Елијаде 2004: 103), исто тако, Велика Мајка може бити представа врховног божанства. Појава Богородице на крају приповетке јесте религијски-симболичка хијерофанија⁵ универзалне вредности: „Свака хијерофанија показује, манифестује сапостојање две супротстављене бити: светог и профаног, духа и материје, вечног и неечног” (Елијаде 2011: 52).

Свака појава се може сматрати хијерофанијом уколико на особен начин изражава модалитет светог [...] тј. преноси нам један од безброј доживљаја светог. Сваки доказ нам је драгоцен јер нам открива две ствари: 1⁰ као хијерофанија открива нам *модалитет светог*; 2⁰ а као историјски догађај, *положај човека у односу на свето* (Елијаде 2011: 22).

Према томе, хијерофанија би била манифестација нечег „сасвим другог”, неке реалности која не припада нашем свету (уп. Елијаде 2004: 11),

5 „Читав религиозни живот човечанства – верски живот којег изражава дијалектика хијерофанија – био би с тог становишта очекивање Исуса Христа.” (Елијаде 2011: 52)

што значи да би хијерофанијски моменат у приповеци сасвим одговарао симболичној појави Богородице, Велике Мајке. Тај свети простор испуњен Богородичином појавом за Мару представља својеврсну „чезњу за рајем” (Елијаде 2011: 448) јер је у том тренутку Богородица посматрана као Мајка која треба да је спаси и прими на руке:

Једном руком се одупирала о земљу, а другом је хватала крај од плашта и навлачила га на себе. – Покриј ме, Госпо драга, не дај! Заклони ме од свих, од свих... Свукуд су ме водили, код Турака и код наших. Свуда су ме гонили. Ништа не знам. Нисам крива. Не дај ме! (Андрић 2019: 103).

Важно је препознати транспарентност светости, односно хијерофанија у спознајном свету. Ако се религијски феномени најпре детерминишу у односу супротстављања светог и профаног, и ако све – све – у једном тренутку може бити тумачено као хијерофанија, ако било шта може оличавати свето, кључна поента је следећа: дихотомија свето-профано је само привидна „јер ако је истина да све може постати хијерофанија и да вероватно не постоји предмет биће, биљка, који у неком тренутку у историји, у одређеној области, није добијао својства светог, истина је и да не постоји вера ни људска група која је у својој историји поседовала све те хијерофаније” (Елијаде 2011: 34). Дијалектика хијерофаније претпоставља „једно упосебљење” (Елијаде 2011: 34), односно неки предмет постаје свет у оној мери у којој отелотворује, тј. открива „нешто друго” него што је он сам (уп. Елијаде 2011: 34). У случају *Маре милоснице*, реч није о предмету, већ о појави која у контексту приповетке заиста открива „нешто друго”, открива осим религијске симболичности Мајке над Мајкама и ону другу страну тумачења Богородице као Мајке Земље и Велике Мајке.

Занимљива је Андрићева намерна контрадикторност осликана у, са једне стране, мајци светици (Богородици), наспрам, са друге стране, мајке грешнице, Хафизадићке. Но, теофанија Богородице може бити посматрана и као моменат отелотворења Велике Мајке након чијег ће указивања читав поредак тежити да се поврати у стање обнављања, будући да је принцип обнављања и одржања равнотеже примарни принцип дејствовања Велике Мајке. Симболичност појаве Богородице осим што може бити тумачена као хијерофанија, може бити тумачена и као отелотворење Велике Мајке која колико год да даје, исто тако има права и да узима. Богородица као Велика Мајка, као Мајка Земља, исто тако је она која рађа, али је и она која свој плод узима к себи. Осим испоштованог принципа плодности (Мара остаје у благословеном стању), биће испоштован и принцип повратка у равнотежу –

то исто шта је створено од Мајке Земље, изнова се у њу враћа – Марино „недонесено и кржљаво” дете „угасило [се] одмах” (Андрић 2019: 108), док се и Мара као женски принцип плодности изнова враћа у Мајку Земљу која ју је изнедрила.

Посматрано са аспекта земне теофаније, Елијаде (2011: 291–318) говорећи о Мајци Земљи закључује како постоје многа веровања, митова и обреда везаних за земљу, за божанства земље, за Велику Мајку. Земља је и плодносна и смртоносна – и даје плодове и прима их: једна од првих теофанија земље као такве било је њено „материнство”, њена неисцрпна способност да доноси плодове (уп. Елијаде 2011: 298). Магијска сила земље, повезана са архетипском фигуром Мајке Земље/Богородицом, демонстрирана је Мариним падом ничице на земљу непосредно пре указивања Богородице, те на тај начин постаје „мистички солидарисана са Земљом” (Елијаде 2004: 105). Мара милосница својим телом остварује директни контакт са земљом, са истом оном земљом која је хтонична колевка (уп. Елијаде 2011: 302), која гута у себе своје плодове.

3.1. Мара милосница – Мајка (Хранитељка)

До спајања елементарног и преображајног карактера Женског, према Ериху Нојману (2015а: 49) долази управо у трудноћи. Преображај жене у мајку завршен је порођајем и њиме долази до покретања нове архетипске констелације која дубински преображава женин живот (уп. Нојман 2015а: 49). Симболичност мајчинства садржан је у дојењу које је, уз млеко, изразити преображајни карактер Женског (уп. Нојман 2015а: 61). Мара јесте дојиља, али не свог детета, већ туђег:

видећи да млијско код Невенке никако не долази, она узме једног јутра дијете, пренесе га у собицу у којој је лежала Мара и положи на њене набрекле груди, чувајући га објема рукама. [...] Тако је Јела по два пута дневно хранила Невенкиног сина (Андрић 2019: 109).

Принцип мајчинства транспонован је храном – давањем живота – другом, туђем детету што доприноси карактерисању Маре као Мајке Хранитељке јер најјаснији израз „давања од себе” Велике Мајке јесу дојке које жену одређују као хранитељку (уп. Нојман 2015: 149).

Ако су „рађање и порођај микрокосмичке верзије егземпларног чина који је извела Земља; људска мајка само подражава и понавља тај примордијални чин појаве Живота у крилу Земље.” (Елијаде 2004: 104). Да је

тако, постаје јасно тумачењем Мариног порођаја са трагичним исходом, а потом и обреда сахрањивања недоношчета. Дете бива сахрањено испод дрвета шљиве, што активира двоструко деловање архетипа Велике Мајке: повратак мртвог детета у земљу начињено је испод дрвета шљиве, које је општепознати симбол Велике Мајке; осим тога, симболика закопавања, враћања у крило земне мајке значи да би се дете опет могло родити (уп. Елијаде 2011: 303), те симболични погреб магијско-религиозног значења и повратка Земљи представља архетипску представу могућег поновног рађања. Са друге стране, Земља као таква је Мајка јер ствара све животне облике из сопствене твари (уп. Елијаде 2011: 306), док је идеја Богородице као Велике Мајке заправо иницирање поновног повратка „кући” – земљи, односно Земљи, праху, спасењу, (могућем будућем) животу.

Анализом приповетке Мара милосница указано је на подударња са негативним аспектима архетипа мајке који представљају „тамно, амбис, свет мртвих, [...] све што је застрашујуће и што не може избећи судбини” (Јунг 2003а: 92), али су истоветно неминовни и позитивни аспекти архетипа мајке као дароватељице живота. Симболика мајке остаје повезана са симболиком земље будући да су обе стетишта и материце живота. Та симболика у себи носи својеврсну амбивалентност јер је заснована на двострукој природи живота и смрти – тачније, у симболу Мајке живот и смрт су у саодносу (уп. Шевалије, Гербран 2004: 532).

4. СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТ: БОГОРОДИЦА КАО ПОБЕДА МАТРИЈАРХАТА И ЖЕНСКОГ ПРИНЦИПА

Након анализе архетипа мајке, Велике Мајке и Мајке Земље, створена је подлога за разматрање теофаније Богородице као трансфигурације матријархата и Женског принципа. Такозвани матријархални комплекс преовладава у тумачењу приповетке, будући да је у *Мари милосници* тако скривена, а тако доминантна прича о жени уопште, али и о Женском принципу. Богородица, Мајка Божија, као елементарни стуб матријархата, уједно уз Мару јесте и представник Женског принципа. То би значило да приповетка нуди погодно тло за разматрање положаја матријархата (на основу положаја Андрићевих женских ликова), као и за разматрање његовог могућег потирања. Тиме приповетка *Мара милосница* може бити сагледана као књижевни пример борбе Женског и Мушког принципа.

Марин долазак у Сарајево, код Вели-паше и првобитни однос према њему/са њим одисао је страхом, стегнутошћу и стидом. Временом, ти осећаји су нестали, а чулно је превладало. Узрок изненадног бујања чулног код Маре јесте деловање комплекса мајке код ћерке који води атрофији или, као у овом случају, хипертрофији женских особина илити пренаглашености женскости (уп. Јунг 2003а: 97). Измењени однос према Вели-паши све више је попримао неприродне оквири, а Мара је као представник Женског принципа постепено подилазила под Мушки принцип. Разлог окрета Вели-паши упркос разлици у годинама и упркос „одабраности” ње као жене, лежи у жељи за коначним припадањем и вештачким формирањем патријархалног ослонаца какав никада није имала у свом оцу. Оквири њеног страдања постају утолико трагичнији када измишљени ослонац, Вели-паша, одлучи да је напусти и оде из Сарајева. Трагизам лежи у илузорности надања – постаје јасно да ослонаца нема, а да је препуштена самој себи. У Марином животу, патријархат је (био) доминантнији и преко улоге оца и преко Вели-паше (уп. Чебашек 2020: 258) јер деловање Вели-паше на Мару „ограничава жену на строго женски домен”, а оправдање за „обезвређивање Жене и Женског” утемељено је на природној мушкој инфериорности, „на чињеници да такав став ставља жену у улогу у којој је мушкарац мора третирати као малолетну кћер” (Нојман 2015б: 40). Чак и кроз тај крајње неприродни однос третирања жене као малолетне кћери⁶ постаје јасно да у таквом односу Мушки принцип апсолутно доминира над Женским тежећи да га што више ограничи и ауторитативно постави према свом. Стога, узрок Марине љубопитљиве промене према Вели-паши крије се у утицају Мушког принципа на Женски, јер онда када се жена увуче у патријархални поредак и потчини се њему и његовим вредностима, мушко тада за њу постаје заступник свести и развоја свести (уп. Нојман 2015б: 36).

Мара, репрезентанткиња матријархата и Женског принципа, бива савладана патријархатом и Мушким принципом. Доминација патријархата у приповеци *Мара милосница* изразита је у свим доменима – од Вели-паше, фра Грге па све до породице Памуковић – сви мушкарци на инфериорни начин доживљавају жене. Све судбине жена из приповетке (Марина мајка, Мара, унука баба Ануше, Невенка, Јела, Анђа), угрожене су доминантнијим Мушким принципом, Женски принцип (оста)је сасвим потлачен у корист

6 „Хоћемо ли, кћери?” (Андрић 2019: 49), „оно моје чељаде” (Андрић 2019: 52).

Мушког. Делотворност Мушког принципа заснована је на доминацији патријархата додатно омогућеним историјско-политичким околностима. У поменутом оквиру, Женски принцип и матријархат не стоје чак ни као пандан Мушком принципу и патријархату, већ су много ниже од тога. Након што ће у случају Маре и Вели-паше Мушки принцип сасвим успоставити потпуну контролу над Женским тако што ће на свим доменима доказивати своју превласт (уп. Чебашек 2020: 258) и као љубавник и као човек и као покушај очинске фигуре – јасно остаје да патријархат у свим сегментима потири матријархат.

Стога, у приповеци је неопходна интервенција врховног бића – мајке Богородице. Символично посматрано, њена појава уско је повезана са непобедивошћу матријархата, будући да Богородица представља трансмисију матријархата и Женског принципа. Њена појава неће имати само по Мару спасоносну функцију, већ ће њено симболично отелотворење означавати коначну превагу матријархата над патријархатом. Дакле, Женски принцип преживео је кроз Богородицу/у Богородици, што доводи до тога да матријархат не остаје потиснут, већ је Богородичином теофанијом уздигнут као врховно начело устројства Земље и живота.

ЗАКЉУЧАК

На основу разматрања архетипске фигуре мајке осликане у Мариној мајци, Хафизадићки, указано је на утицај који архетипско деловање може имати на потомство. Осим наследног греха, Мара у себи препознаје деловање архетипских сила које потичу од праузора, тачније, од сопствене мајке. Такође, уочено је и постојање природног и фигуративног симбола архетипа Велике Мајке – природни би био рођена мајка, а фигуративни Мајка Богородица. На основу напоредности указивања мајки – биолошке мајка које нема наспрам Мајке Богородице, уочени су симболички аспекти архетипа двоструке мајке.

Кроз психолошко-митолошко-религијски аспект тумачења, указано је на симболичност теофанијског указивања Богородице, Мајке над Мајкама, чија је појава протумачена као трансфигурација Велике Мајке. Другим речима, свето указивање Богородице повезано је са врховним божанством Мајке Земље, Велике Мајке, која осим што може имати своју људску представу у жени, мајци, може је имати и кроз хијерофанијско врховно божанство. Осим тога, истакнут је положај матријархата у тадашњем деветнаестовековном свету, као и то на који начин трансфигуративно

тумачење Богородице као елементарног стуба матријархата може бити посматрано и као победа матријархата и као победа Женског принципа.

Двоструки архетипски траг мајке уткан у судбину и личност Маре, указује на сложеност идентитетске конструкције Мариног лика. Тај идентитет условљен је двоструким деловањем архетипске фигуре мајке – мајке Хафизадићке и мајке Богородице, Богородице која се појављује на крају приповетке као Велика Мајка, као богиња Земље, као теофанијски репрезентат матријархата и Женског принципа.

ИЗВОРИ

Андрић И. (2019). *Новеле о жени*. Београд: Лагуна.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић У., Градиншћак Ј. (2019). *И после пада, љубав (II)*, преузето 20. 02. 2021. са <http://www.novipolis.rs/dosije/31883/i-posle-pada-ljubav-ii.html>
- Чебашек А. (2020). *Судбина као агон живота и смрти у приповеци „Мара милосница” Иве Андрића*. у М. Лојаница, Д. Бошковић (ур.), *Doomsday* (књига Смрт) (бр. стр. 253-267). Крагујевац: ФИЛУМ.
- Елијаде, М. (2004). *Sveto i profano*. Београд: Alnari.
- Елијаде, М. (2011). *Rasprava o istoriji religija*. Нови Сад: Академска књига.
- Jung, K. G. (2003a). *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*. Београд: Atos.
- Nojman, E. (2015a). *Velika Majka, fenomen ženskih oblika nesvesnog*. Београд: Fedon.
- Nojman, E. (2015b). *Psihologija ženskog*. Београд: Fedon.
- Ševalije Ž., Gerbran A, (2004). *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Нови Сад: Stylos.